

Recension

Jan Österberg

Self and Others, A study of ethical egoism

Synthese Library / volume 196.

Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1988.

Är vi förpliktigade att främja vårt eget bästa? Frågan låter kanske lite konstig. Förpliktelser, tänker sig väl många, är till just för att motverka vår naturliga benägenhet att att främja vårt eget bästa. Icke desto mindre har oförvägna själar från antiken fram till våra dagar hävdat det är precis det vi bör göra. Till en början var denna egoism en utbredd utgångspunkt för den etiska diskussionen. I Platons Staten var exempelvis den underförstådda egoismen den gemensamma grund som möjlig gjorde diskussion och argumentation mellan Sokrates och Trasymachos. Samma förutsättning möter vi i Jesu framställningar, där förmaningen att man bör tro för att åtnjuta frälsning är en ständigt refräng. Spinoza, Hobbes, kanske Butler, Stirner och Nietzsche (på sitt sätt) argumenterade alla för att ens eget bästa var det man borde eftersträva. Sidgwick kunde inte finna något konklusivt argument mot idén, och fann det etiska kosmos reducerat till kaos. Under vårt århundrade har den etiska egoismen till en början attackerats hårt men också, sedan mitten av 50-talet, försvarats. Så, märklig eller ej, tanken att man bör främja sitt eget väl har haft och har förespråkare i rikt antal.

Detta kan man inledningsvis lära av Jan Österbergs nyligen publicerade avhandling *Self and Others, A study of ethical egoism*, som tar ett vitt grepp om den etiska egoismen. Den inledande historiken över den etiska egoismen är mycket läsvärd och det är lätt att förbluffas över att egoismen är en så vanlig idé i den västerländska etikens historia.

Den inledande historiken är ett preludium till bokens centrala avsnitt, vilka ger en bild av den moderna debatten kring den etiska egoismen och diskuterar dess rimlighet. Dessa refererande och argumenterande avsnitt föregås som sig bör av en diskussion av olika former och tolkningar av egoism.

Jag ska här inskränka mig till att ta upp tre områden till diskussion: formuleringen av den egoistiska tesen, argumenten kring dess rimlighet, samt en avslutande diskussion om kollektiv egoism.

I en vid mening är varje normativ teori egoistisk, som tillåter eller påbjuder att varje agent handlar så att hennes eget goda främjas. Från denna vida utgångspunkt försöker Österberg konstruera en teori som, sedd från en egoistisk synvinkel, är så rimlig som möjligt. Att på så sätt förutsätta att vi redan känner till (något om) en teori som ännu inte (fullständigt) formuleras är inte något allvarligt problem; man kan tänka sig ett givande och tagande där den egoistiska synvinkeln förändras i ljuset av nya upptäckter i det analytiska arbe-

tet. Österberg ser en något vanskelig vaghet här, men går vidare i tron att vi tillräckligt väl förstår innebörden av en egoistisk synvinkel. Dels har han kanske rätt i det, men det krävs knappast en sådan rigid metod som Österbergs oro tycks implicera för att konstruera den bästa (mest egoistiska) teorin; det är rimligt att låta de grundläggande egoistiska intuitionerna vara flexibla. Konstruerandets framgång hänger på hur analys och förutfattad egoism behandlas, inte så mycket på vilka egoistiska idéer vi råkar ha från början.

Resultatet av undersökningen av de egoistiska möjligheterna är att den rimligaste egoismen säger att: En handling bör utföras om och endast om den maximerar tillfredsställelsen av agentens objektiva preferenser. Denna princip skall förstås som stark, den säger vad som bör göras allt inräknat; och objektiv, den säger vad som bör göras oavsett vad agenten tror om saken. De preferenser som bör tillfredställas är externa såväl som interna och alla objekt för preferenserna är tillåtna. Att preferenserna är objektiva betyder att de är de preferenser som en agent skulle ha om han hade all relevant kunskap.

Som alla normativa teorier som laborerar med tillfredsställelse av preferenser snarare än mentala tillstånd får Österbergs teori problem med tidsperspektivet: är det lika viktigt att maximera förflutna, nuvarande och framtida preferenser? Här har Österberg ett intressant svar. De olika preferensernas vikt i den egoistiska kalkylen är beroende av den kalkylerande egoistens preferenser angående den relativa vikten hos preferenserna. Om en egoist exempelvis föredrar att vara en person som fäster lika stor vikt vid nuvarande och framtida preferenser, men helt bortser från förflutna, så är den rimliga relativa vikten hos preferenserna därmed bestämd. Sådana andra ordningens preferenser bör enligt Österberg alltid ges företräde i konflikter. Som alltid när lexikografiskt ordnade principer propageras är tvivel på sin plats: om nu en agent har en extremt svag andra ordningens preferens för att fästa större vikt vid nuvarande preferenser än framtida, och i framtiden kommer att ha en utomordentligt stark preferens för något som han nu inte föredrar, är det inte rimligt att fästa vikt vid den starkare preferensen? Det är visserligen sant att andra ordningens preferenser har en särställning i ens liv; de bestämmer ju delvis vad man är för en figur. Men denna centrala funktion kan de bibehålla även om vi gör avsteg från dem ibland för att - kanske på goda grunder - tillfredställa en viktig första ordningens preferens. Dessutom tycks problemet bara flyttas upp ett snäpp: de styrande andra ordningens preferenser kan ändras över tiden. Och principen att nuvarande preferenser av andra ordningen väger tyngre än framtida eller förflutna sådana är knappast mer evident än motsvarande princip för första ordningens preferenser.

Alldeles bortsett från frågor relaterade till preferensaxiologin, blir jag inte övertygad om att Österbergs mest egoistiska egoism verkligen är den rimligaste och mest intressanta versionen av egoism.

Något som debatterats flitigt sedan sekelskiftet är möjligheten av en kombination av utilitaristiska, eller mer generellt, agentneutrala element och egoistiska överväganden. En sådan egoistisk teori skulle i Österbergs terminologi vara svag och/eller icke-grundläggande (non-basic). Den skulle exempelvis,

om den var svag och icke-grundläggande, säga att det att en handling gynnade agenten gav agenten rätt att utföra den om vissa andra villkor också var uppfyllda, så som att den inte leder till katastrof för andra. En sådan partiell, eller villkorlig, egoism kan naturligtvis uppträda i många olika former, och det är också vad den gör. En stor del av debatten kring utilitarism handlar nu om möjligheten att öppna teorin för agent-centererade omsorger, vissa versioner av kantiansk etik (till exempel Nozicks) och kontraktualism (Rawls) kan båda ses som försök att ge en mer bestämd form åt tanken på en begränsad egoism. Så måhända har Österberg helt enkelt fel då han säger att stark egoism är mer debatterad (och därmed mer intressant).

Svaga former av egoism ägnas emellertid ett kapitel. Behandlingen är dock något styvmoderlig. Den vanliga, tycks det mig, tanken att egoismens rimligaste funktion är att tillåta handlingar som gynnar agenten men inte är objektivt sett optimala, avfärdas från vidare diskussion med hänvisning till att en teori enligt vilken det inte är fel att främja andras intressen på egen bekostnad inte är förenlig med egoismens anda. Det kan betvivlas: I vilket avseende är en moral som avviker från den starka egoismen endast genom att expandera klassen av tillåtna alternativ mindre egoistisk än den njuggare, starka egoismen?

Stark egoism är alltså det huvudsakliga föremålet för Österbergs utredning. Han argumenterar väl för att det hittintills inte avlevererats några riktigt goda argument från någon av sidorna i av debatten kring den formen av egoism. Österberg tycks vara mycket väl inläst på sin litteratur, och det ger presentationen av de moderna egoisternas argument ett värde som referens. Ibland önskar man att Österberg haft högre krav på argumentens kvalitet. Uppenbara dumheter slaktas med en viss förtjusning. Det är som en provkarta över misslyckade argument. Försöken att försvara egoismen med hänvisning till fakta om människans natur leder bara till ännu en fjäder i hatten för Humes lag: argument utger sig för att på ett giltigt sätt avvika från denna princip visar sig endast vara giltiga om de bygger på premisser som redan förutsätter etisk egoism, och därmed, noterar Österberg, är de inte bara question-begging, utan också förenliga med Humes lag.

Försöken att medelst definitioner komma fram till en egoistisk moral misslyckas av det enkla skälet att definitioner av "moral" eller "bör" har föga betydelse för de substantiella normativa frågornas om vad vi bör göra.

Österbergs hypoteser om de bakomliggande överväganden som leder folk att omfatta egoismen trots att goda argument för läran saknas, är tänkvärda. En av förklaringarna till egoismens popularitet är tanken att värde till sin natur är något subjektivt; att saker och ting i bästa fall är bra för någon aldrig bra, punkt. Österberg kan inte finna någon rimlig premis som från denna idé kan leda till normen att (för varje jag) jag bör realisera så mycket av det som är bra för mig, snarare än vad som är bra, eller bättre, för någon annan. Ett annat motiv bakom egoismen är dess förbindelse med rationalitet som ett ideal. Vi är rationella endast om vi främjar våra intressen, sägs det, och rationalitet är en av de kraftfullaste regulativa kategorierna i vår kultur. Vi bör vara rationella och rationaliteten är egoistisk. Här har Österberg en intressant diskussion vars slut-

sats (kännedom om vilken inte bör avhålla någon från att själv läsa avsnittet) är att normen att vi bör vara rationella i den subjektiva mening som vanligen avses inte är självklar.

Nu en titt på argumenten mot etisk egoism (av det starka slaget). De normativa invändningarna är kanske de som övertygar mest. De kan konstrueras genom att påpeka någon normativt oacceptabel konsekvens av etisk egoism. Och detta är ju inte svårt för icke-egoister. Problemet är naturligtvis att dessa invändningar kommer att göra bruk av premisser - att konsekvenserna av egoismen är orimliga - som en egoist kan förmodas avvisa. Österberg accepterar både att de normativa invändningarna är rimliga och att de saknar förmåga att övertyga en inbiten egoist. Detta framkallar hos mig en empirisk undran om det verkligen är så att man skulle finna något icke-försumbart antal individer som höll fast vid den starka egoismen, trots dess "kontra-intuitiva" konsekvenser. Svaret på denna undran skulle inte påverka de normativa argumentens relevans eller hållbarhet, men den skulle kunna mildra Österbergs oro över argumentens kraftlöshet.

Flera av invändningarna är variationer på temat att två agenter enligt den starka egoismen kan hamna i en situation i vilken de båda bör utföra en handling som innebär att den andre inte kan utföra den handling hon borde utföra. Österberg övertygar här om att de försök som gjorts att pressa motsägelser och deontiska paradoxer ur sådana situationer misslyckas. Ett exempel är att det ju inte följer från att agent A bör utföra en handling som leder till konsekvens a, och agent B bör utföra en handling som medför konsekvens -a, att både a och -a bör vara fallet.

Naturligtvis diskuteras också Moores härledning av en motsägelse ur egoismen. Hans argument att egoisten tvingas hävda att det finns flera goda - varje agents väl - som alla är det enda goda, är väl rimligt, men bara under förutsättning att varje rimlig egoistisk norm måste hävda att det goda som helhet, snarare än en del av det, bör realiseras. Denna uppfattning - som Sidgwick fann evident - behöver ju emellertid inte en etisk egoist acceptera.

Flera av de pragmatiska invändningar Österberg diskuterar är versioner på temat att egoismen, om den praktiseras, leder till att livet för egoisten blir värre i olika avseenden. Sålunda bör den inte praktiseras och om en etisk teori inte bör praktiseras så är den inte rimlig. Men egoisten behöver inte gå på detta. Ty egoismen säger inte åt oss att den bör praktiseras; den säger åt oss att göra det som är bäst för oss. Om någon annan teori i praktiken är bäst för någon agent, så bör han enligt egoismen praktisera den.

Så långt debatten kring egoismen (som jag endast givit några glimtar av), vars slående resultat är att Österberg inte finner något riktigt bra argument vare sig för eller mot den starka egoismen. Han formulerar dock själv tre argument mot den som vart och ett sägs vara tillräckligt för att vederlägga läran.

Det första argumentet grundar sig på den, enligt Österberg, evidenta principen om "samtidig efterlevnad" (joint satisfiability). En etisk princip P uppfyller denna princip om och endast om, för varje agent och för varje situation, det är logiskt möjligt att samtliga agenter handlar på så sätt att de uppfyller P.

Det är lätt att se att den starka egoismen inte uppfyller detta villkor. Om det kollektiva utfall av dina och mina handlingar som är bra för mig är dåligt för dig och omvänt så bör en av oss i varje situation göra det han inte gör. Principen om samtidig efterlevnad är starkare än den välkända principen att "bör" implicerar "kan". Enligt den senare är det tillräckligt att varje agent kan göra det han bör göra, enligt den förra krävs att alla agenter kan göra det de bör göra. Jag känner mig inte lika säker som Österberg på att principen verkligen är ett nödvändigt villkor för rimliga etiska principer. Att det alltid skall vara logiskt möjligt för alla att göra det de bör tycks mig vara något att hoppas på, inte något vi kan utgå ifrån, då vi söker efter den rimligaste moraliska principen.

Det andra argumentet utgår även det från vad som presenteras som ett nödvändigt villkor för etiska teorier. De får inte vara självdestruktiva (self-defeating). Villkoret lyder: Om P är en acceptabel princip, så, för varje mängd agenter, varje situation S och varje par av utfall, O och O' i S, om O ger samtliga agenter i S mer av det som är värdefullt enligt P än O' och allt i övrigt är lika, så är det inte fallet att alla agenter i S handlar rätt enligt P om och endast om O realiserar, men inte om O realiserar.

I en vanlig fångens dilemma-situation leder den starka egoismen till att de båda agenterna handlar rätt om och endast de realiserar det som är näst bäst för var och en av dem. De skulle båda handla egoistiskt fel om de realiserade det kollektivt bästa resultatet - som också är bättre än det näst bästa för var och en. Inte heller här kan jag se att principen bakom argumentet är evident. Stark egoism leder inte varje agent till det optimala resultatet i situationer där samarbete bidrar till resultatet, men den leder inte heller agenterna bort från det bästa alternativet. Det är sant att i en fångens dilemma-situation handlar inte båda agenterna rätt om de tillsammans realiserar det (kollektivt) bästa. Men var och en av dem handlar rätt om hon utför den handling som ger henne maximal utdelning. Det tycks mig räcka för att den etiska egoismen skall klara sig från att vara själv-destruktiv i någon förödande mening. Österberg stöjer sig här på att egoismen, i den version han intresserar sig för, är en "genuin medtävlare till utilitarism, kantianism, etc." Och liksom dessa teorier bör dess påbud vara framgångsrika även på kollektivets nivå. Det här argumentet är inte särskilt starkt, ty även om egoismen är en medtävlare till andra teorier följer inte att den måste tävla på dessa andra teoriers villkor. Att välja etisk teori är kanske mera som att välja vilket spel man bör ägna sig åt, än som att kora vinnaren i ett slags spel

Det tredje, enligt Österberg tillräckliga, skälet att förkasta den starka egoismen är att den i vissa typer av situationer är indifferent mellan resultat av handlingsmönster även om ett av dem är bättre för samtliga inblandade agenter. Egoismen sitter nöjd med ett resultat som är sådant att var och en skulle få det bättre om de (alla) hade gjort något annat. (För var och en gäller då att han skulle fått det sämre om han (ensam) gjort något annat.) Österberg föreslår med andra ord att varje acceptabel etisk teori måste välja det pareto-optimala resultatet i situationer där varje agent handlar rätt oavsett vilket av två resultat

som realiseras och ett av dem är pareto-optimalt. Österbergs invändning här är att gruppen handlar fel. Detta argument går alltså ut på att egoismen inte vänder sig till kollektiv.

Österberg förkastar tanken på en generaliserad egoism som säger att kollektiv (av något slag) bör maximera sin välfärd, skulle lösa problemet. Dels är hans argument för att generaliserad egoism skulle misslyckas svagt: hans argumentation ocillerar mellan individuell egoism och kollektiv, och detta lurar Österberg att tro att inte heller generaliserad egoism kan lösa problemet. Dels, åter igen, kan man undra varför det skall vara ett problem för en teori vars grundläggande intuition, vars "anda", är att var och en skall se till sitt, att kollektiv misslyckas i sitt maximerande? Jag kan inte se att detta är själv-evident, och jag kan heller inte se någon möjlighet att locka fram en motsägelse ur denna typ av problem.

Österbergs tre argument vilar på varsitt föregivet nödvändigt villkor för acceptabla etiska teorier. Österberg gör här bruk av meta-teoretiska intuitioner som egoisten inte behöver ta på större allvar än de normativa intuitioner som går på tvärs med egoismen. I argumentationer som gäller normativa spørsmål är kanske inte normativa argument något att med alla medel undvika. I synnerhet då de, som i fallet med egoismen, verkar vara de vars potentiella förmåga att övertyga är störst. Det är osannolikt att en egoist som kan svälja de normativa implikationer hans teori har, skulle krypa till korset då han konfronteras med Österbergs meta-teoretiska villkor.

Österbergs bok avslutas med ett originellt försök att revidera egoismen så att den kan undvika de svårigheterna de ovan nämnda motargumenten bjuder på. Denna nya form av egoism är kollektiv, den riktar sig till grupper av individer lika väl som till enskilda individer. Österberg gör i detta sammanhang intressanta reflexioner om kollektiva respektive individualistiska moraluppfattningar. Han argumen terar för att en individualistisk uppfattning dominerar i vårt samhälle, men att en kollektiv moral är vad som fordras om moralen skall vara till någon verklig nytta för oss. Generellt är alltså behovet av kollektiva etiska principer stort.

En kollektiv egoism bör enligt Österberg leda kollektiv till handlingsmönster som är pareto-optimala och egoistiskt stabila. För att klargöra det senare begreppet kan vi först se hur egoistiskt dominerande handlingsmönster är beskaffade. I fallet som figuren nedan beskriver är (a2 & b2) den handling som har den egenskapen.

		B	
		b1	b2
A	a1	0, 0	1, 1
	a2	3, 1	2, 2

A och B är agenter och a1, a2, b1 och b2 deras respektive alternativ. Siffrorna representerar vinst för agenterna, med A:s vinst först. Att (a2 & b2) är egoistiskt dominerande innebär att någon av individerna, här B, föredrar utfallet av (a2 & b2) framför varje annat utfall, och om B gör sin del i den handlingen så föredrar även resten av agenterna, här A, att (a2 & b2) blir utförd framför något av alternativ A kan realisera, här (a1 & b2).

Emellertid vore idén att ställa upp egoistisk dominans som ett nödvändig villkor för handlingsriktighet alltför starkt, ty det finns situationer i vilka varje kollektiv handling är egoistiskt dominerad. Det räcker enligt Österberg med att den kollektiva egoismen plockar ut den kollektiva handling, h, som är egoistiskt stabil, dvs är sådan att, om det finns alternativ kollektiv handling, h', som egoistiskt dominerar h, så finns det också en alternativ kollektiv handling h'', som dominerar h' men inte h.

Österbergs kollektiva egoism säger nu att en kollektiv handling är rätt om och endast om den är pareto-optimal och egoistiskt stabil (och det inte finns ett mer inklusivt kollektiv för vilket det är rätt att utföra en kollektiv handling som kräver andra insatser av individerna.)

Den här principen riktar sig till varje kollektiv agent, och då vi alla tillhör ett obestämt antal kollektiv kan naturligtvis konflikter uppkomma: kanske bör kollektivet k, i vilket jag ingår, utföra den kollektiva handlingen a, medan kollektivet k', där jag också ingår bör utföra a', men a fordrar att jag utför handlingen b medan a' fordrar att jag utför handlingen c. Sådana konflikter kan lösas genom att göra tillägget att agenter då bör utföra den handling som maximerar tillfredställelsen av deras egna preferenser.

En reflexion att göra här är väl att det är något märkligt med en egoism som leder en agent, A i schemat ovan, bort från det utfall som är bäst för honom, nämligen (a2 & b1). Visst, om B utför b2, vill A inget hellre än a2, men varför skall A bry sig mer om detta än om att han får mer om B utför b1? Varför skall individerna i ett kollektiv bry sig om vilket alternativ som är egoistiskt stabilt snarare än om vilket utfall som är bäst för dem själva? För att undvika olyckliga "fångens dilemma-situationer" skulle kanske Österberg svara. Men det svaret visar väl endast att det kan vara en klok strategi att söka egoistiskt stabila lösningar, inte att sådana lösningar - som ju kan vara sämre för någon agent - är egoistiskt optimala.

Är då Österberg själv, teorins upphovs man, nöjd med denna nya form av egoism, denna "sista tillflykt"? Nej, ty visserligen undflyr den de invändningar Österberg riktade mot den starka egoismen, men den är, liksom varje form av egoism, beroende av ett rättfärdigande av särbehandling av en själv, av vad Österberg kallar "metafysisk individualism". Argumentet går ut på att egoisten måste kunna peka ut någon normativt relevant egenskap som han och endast han har. Och det att han och endast han har den, får inte vara ett kontingent faktum. Det kan då inte gärna vara en kvalitativ egenskap, ty hur ovanlig den än är, är det bara ett kontingent faktum att just agenten har den egenskapen. Det måste då enligt Österberg vara något slags obegriplig rent "individuell egenskap". Varje agent måste vidare ha en sådan egenskap av nödvändighet

utan att det är analytiskt sant att han har den. (Ty från analytiska sanningar kommer inte gärna substantiella normativa principer.) Så egoisten är tvingad att acceptera alla dessa metafysiska märkligheter om han skall försvara sin särbehandling av sig själv. Det är, enligt Österberg, ett alltför högt pris för att någon form av egoism - kollektiv eller ej - skall vara acceptabel.

Även här tror jag att Österberg tar lite lätt på vad en egoist kan svälja. Hennes uppfattning kan väl helt enkelt vara att de rimligaste normerna är indexikala, just egoisten (och altruisten) kan väl förväntas vara benägen att ge avkall på kravet på universella beskrivningar i moraliska normer. För egoisten är det viktigt vem som tjänar på en handling, inte att någon av en viss typ tjänar på den. Detta kan man ju som icke-egoist ogilla och finna svårt att motivera, men det synes mig svårt att den vägen visa att egoisten har misstagit sig.

Österbergs bok fyller ett gap i den filosofiska litteraturen. I sidgwickska termer har både intuitionism och utilitarism en enorm litteratur, medan den moderna egoismen tycks sakna något mera täckande verk. Boken kommer därför att vara oundgänglig läsning för var och en som vill fundera närmare över egoistisk etik och som vill skaffa sig en överblick över vad som sagts tidigare inom området. □

Björn Eriksson